

Türkiye'de Önemli Jeolojik Aflörmaların Korunması

Yarımburgaz Mağarası

İskoçya'da, Edinburgh çevresinde yapılan ekskürsion esnasında kılavuzumuz, karbonifer yaşlı sil şeklindeki Bazalt'lara çekiçle vurma'nın ve bir parça bazalt taşı koparmanın yasak olduğunu söyleyince, geziye katılan diğer yabancılar gibi ben de bu ihtarı önce hayretle karşılamış, bunu bir "İskoç nüktesi" sanmıştım.

İhsan Ketin

1970 yılında yapılan "Tabiatı ve Tabii Kaynakları Koruma" konulu bir sempozyumda sunulan bu bildiri, daha sonra TJK Bülteni, Cilt 13, No: 2, Eylül 1970 sayısında da yayımlanmıştır.

Konusu, Tabiatı ve Tabii Kaynakları Koruma olan bu sempozyumda, bilimsel önemi olan bazı jeoloji mostralarının da korunması gerektiğini belirtmek amacı ile bu kısa tebliği hazırlamış bulunuyoruz. Burada, canlı tabiat yanında, çok kez "Taş-Kaya" olarak önemsenmeyen Jeolojik teşekküllerin de ne kadar korunmaya muhtaç olduklarını birkaç örnek üzerinde açıklamaya çalışacağız.

İlk örnekleri İstanbul çevresinden vereceğiz: Bunların başında Yarımburgaz Mağarası gelir. Birçoklarının adını lise kitaplarında gördüğü fakat kendisini tanımadığı bu "Tabiat Anıtı Mağara", İstanbul'un takriben 30 km batısında, Küçük Çekmece Gölü'nün 1500 m kuzeyinde, doğu-batı istikametinde uzanan 130 m rakımlı bir kalker tepe içerisinde bulunmaktadır. Mağaranın giriş kısmı deniz seviyesinden 78 m yüksektedir; DB - KG doğrultularında gidilebilen uzunluğu 530 m olup boyunda ikinci bir kolu vardır. Mağara güzergâhının yön, genişlik ve yükseklik bakımından muntazam olmayan bir gidişi vardır ve içerisinde yer yer 14-25 m yükseklikte kubbe-ler, dikit ve sarkıtlar bulunur. Mağaranın çatallandığı yerden itibaren uç kısımları devamlı su sirkülasyonuna, dikit, sarkit ve kil teşekkülüne elverişli bir ortam teşkil etmektedir. İnişli-çıkışlı olan zemini ise boydan boya kalın ve gevşek tortularla, kil, kumlukil, kalkertüfü, di-Kit-sarkit parçaları ile örtülüdür.

Yarımburgaz Mağarası'nın içerisinde bulunduğu tepe, Eosen yaşlı, sarımtırak-beyaz renkte, boşluklu zoogen kalker ve marnlardan müteşekkildir. Bunlar münavebeli olarak birbirini takip ederler ve 6-12 derecelik eğimlerle güneydoğuya dalarlar. Tabakaların ortalama doğrultusu DB - KG olup mağaranın genel gidişine az-çok paraleldir. Kalker ve marnlar aynı zamanda çok çatlaklıdır. Bunların genel doğrultuları KB - GD ve eğimleri 65-75° ile güneybatıyadır. Ayrıca KKD - GGB doğrultulu ikinci bir çatlak sistemi de gelişmiştir.

Onbinlerce seneden beri mağara içerisinde dolaşan suların etkisi ile, kalker ve marnlarda muhtelif büyüklükte erime boşlukları meydana gelmiş, erime bakiyesi olarak çamur halinde killer teşekkül etmiş ve fazla miktarda Kalsiyum-Bikarbonat ihtiva eden sular-dan sürekli olarak dikit ve sarkıtlar oluşmuştur.

Gerek kalker ve marnların yavaş yavaş eriyerek kil bakiye bırakması ve gerekse dikit ve sarkıtların teşekkülü, mağaranın uç kısımlarındaki boşluklarda, odacıklarda bariz bir şekilde görülmektedir.

Böylece Yarımburgaz Mağarası mağara teşekkülünü gösteren tipik bir örnek, mükemmel bir "Tabiat Laboratuvarı"dır. Bu özelliği ile de her türlü tahribata karşı korunmaya muhtaçtır.

Diğer yünden, Üst Giriş Holü Hıristiyanlığın ilk yüzyılında tapınak olarak kullanılmış, duvarlar ve tavan bu maksatla muntazam işlenmiş, mihrap şeklinde birçok oyuklar kazılmıştır. Böylece, mağara arkeoloji bakımından da ilgi çekicidir. Yarımburgaz Mağarası hakkındaki bu ayrıntılı bilgiler, on sene önce, 1960 Ocak ve Şubat aylarında, Prof. Kemal Erguvanlı ve Prof. Necati Acun ile birlikte yapmış olduğumuz bir araştırmaya dayanır. Şimdi bu güzel tabiat anıtının on sene önceki ve bugünkü durumunu belirtelim: Mağaranın giriş kısmındaki iki büyük boşluk uzun seneler ağır olarak kullanılmıştır. Burada ateşte yakıldığından, duvarlar ve tavan isle kaplıdır. Girişten itibaren ilk rastlanan Dikit ve Sarkıt'lar zaman zaman kırılmakta ve parçalanmaktadır. Zeminin büyük bir kısmı kaygan çamur halindedir; tavandan düşen ıslak kil tortuları yarasaları "marifetleri" ile karışarak yer yer geçilmesi güç bir bataklık meydana getirmektedir.

İki hafta önce mağarayı tekrar ziyaret ettiğimizde, giriş kısımlarının dikenli tel ile kapatılmış olduğunu gördük. Anlaşılan, son yıllarda Arkeologlar da mağara ile ilgilenmişler, giriş kısmındaki boşlukları (Holler) temizletmişler, zeminde birkaç yerde 1, 5 - 2 metrelik kazılar yapmışlar ve mağaraya davar ve sığırların girmesini engellemek amacıyla, girişleri tel örgü ile kapatmışlardır. Fakat bu tel örgüler şimdi maalesef parçalanmış durumdadır. Mağaraya yine hayvan sürüleri girebilir. Yarımburgaz mağarasını boydan boya temizlemek, ağır olmaktan kurtarmak, lise ve üniversite öğrencilerine ve zaman zaman halka gösterilebilecek bir duruma getirmek; hülâsa, bir öğretim aracı olarak değerlendirmek gerektiği kanısındayız. Resmî makamların ve bilhassa "Türkiye tabiatını koruma derneğinin" bu konu ile ilgileneneğini ümit etmekteyiz.

İkinci Örnek: Pendik ile Dolayoba köyü arasında mostra veren Halysitesi'li kalkerlerdir. İstanbul bölgesi paleozoik formasyonları arasında önemli bir eri olan bu kalkerler hemen her tarafta "taşocağı" olarak işletilmekte, yapıtaşı, kırmataş ve kireç imâlinde kullanılmaktadır. Kalkerler çoğunlukla fosilsizdir, pek az yerde klasikleşmiş Halysites-Mercanları ihtiva ederler.

Son yıllarda İstanbul'daki her iki üniversitenin öğrencileri, asistan ve hocaları bu fosilli tabakaları aramakta, buldukları zaman, hiç acımadan fosilli kayayı parçalayarak evlerine ve Enstitülerine taşımaktadırlar. Bu tutum böyle devam ederse, birkaç sene sonra İstanbul Çevresinde Halysites görmek mümkün olmayacaktır. Bu sebeple, sayın genç ve yaşlı meslektaşlarımdan dileğim: bundan böyle halysitesli kalkerleri kırıp-parçalamamaları, öğrencilerine yerinde göstermekle yetinmeleridir. Hepiniz takdir edersiniz ki, bu fosilli tabakalar yalnız bizim nesil için değil, bizden sonra gelecek kuşaklar için de kıymetli vesikalardır ve onlar tarafından da aranacak ve değerlendirileceklerdir.

Üçüncü bir misâl yine İstanbul bölgesinden, Büyüka'da'dan olacaktır. Bilindiği gibi, Büyüka'da'nın büyük kısmı Silüriyen yaşta fosilsiz Kuvarsit ve Arkoz serilerinden müteşekkildir; yalnız adanın güneybatı kenarında, dar bir şerit hâlinde fosilli Devoniyen (orta ve üst) mostra verir. Burada, yumruklu kalker ve marlar içerisinde Goniatit'ler ve Orthoceras'larla birlikte kıvrılmış Trilobit'ler, bilhassa phacops'lar bulunur. 10-15 sene önce buraya gidildiğinde, birkaç tane güzel numuneye rastlamak mümkün idi. Geçen Eylül ayında Berlin Üniversitesi'nden 8 kişilik bir jeologlar grubu ile burayı ziyaret ettiğimizde ve iki saat kadar bir zaman gözümüzü kayalardan ayırmadığımız hâlde, tam teşekküllü bir fosile (Phacops'a) rastlamak mümkün olmamıştır. Şüphesiz bu fosilli yer, son yıllarda yine her iki üniversitenin öğrenci üyeleri tarafından çok kez ziyaret edilmiş ve her defasında bulunan fosiller kayadan kopararak alınmış ve dolayısıyla artık görünürde fosil kalmamıştır. Hiç olmazsa bundan sonra, bu tarzdaki "fosil avına", daha doğrusu "fosil yağmasına" son vermemez gerekmektedir.

Bu konuda daha ilginç bir örnek, hepimizin bildiği ve hayran olduğu Pamukkale'dir. Tarihi zamanlardan beri güzelliği ve orijinal yapısı ile insanları teshir eden bu tabiat harikasının son yıllardaki durumu da maalesef hiç iyi değildir. Turistik bir bölge olarak sözüm ona "imâr" edilen burada tabii kaynak suları çıktığı yerde Otel ve Motelin banyosu olarak kullanılmakta, kaskatları besleyen sular yeni oteller tarafından kullanılmakta, güzelim kaskatlar susuz bırakılmaktadır. Bu gidişle yakın bir gelecekte Pamukkale, Pamukkale olmaktan çıkacak, dolayısıyla turistik değeri de kalmayacaktır. Bu konu ile bilhassa Turizm ve Tanıtma Bakanlığı'nın ilgilenmesini temenni etmekteyiz. Tabiat güzellikleri bakımından zengin olan memleketimizde bu gibi tabiat anıtlarını gerektiği şekilde korumak ve yaşatmak tabiatı seven herkes için ulusal bir görev sayılmalıdır.

Bu tebliği dış memleketlerden vereceğim bir misâl ile bitirmek istiyorum: 1969 yılı Eylül ayında Uluslararası Volkanoloji Sempozyumu ile ilgili olarak, İskoçya'da, Edinburgh çevresinde yapılan ekskürsion esnasında kılavuzumuz, karbonifer yaşlı sil şeklindeki Bazalt'lara çekiçle vurmanın ve bir parça bazalt taşı koparmanın yasak olduğunu söyleyince, geziye katılan diğer yabancılar gibi ben de bu ihtarı önce hayretle karşılamış, bunu bir "İskoç nüktesi" sanmışım. Daha sonra bu bölgenin jeoloji tarihi bakımından önemini, takriben 200 sene önce James Hutton'un bu bölgede ilk defa olarak bazaltik kayaların mağmadan meydana geldiklerini, denizlerde tortulaşma suretiyle teşekkül eden tabakalı-tortul kayaları kesip çıktığını ispat etmiş olduğunu öğrenince, bu yerde çekiç kullanma yasağının ne kadar doğru ve yerinde bir tedbir olduğunu takdirle karşıladık.

Edinburgh Üniversitesi Jeoloji Enstitüsü mensupları bu tarihsel sahayı bir çiçek bahçesi gibi muhafaza ediyorlar. Bizlerin de bu gibi önemli jeolojik aflormanlarımızı aynı şekilde korumamızın gerekli olduğu kanısındayım.